

УДК 811.161.3'373

**ПАЭТОНІМЫ-АКАЗІЯНАЛІЗМЫ
Ў ТВОРАХ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ:
СЛОВАЎТВАРАЛЬНЫ І СЕМАНТЫКА-СТЫЛІСТЫЧНЫ АСПЕКТЫ**

М. М. Дзядок

магістр філалагічных навук, аспірант кафедры беларускага мовазнаўства

УА МДПУ імя І. П. Шамякіна

Навуковы кіраўнік: В. В. Шур

У артыкуле пададзена словаўтваральная і семантыка-стылістычная характарыстыка паэтонімаў-аказіяналізмаў. Звернута ўвага на ўжыванне паэтонімаў-гукперайманняў, “лептых” імёнаў, паэтонімаў, створаных фантазіяй пісьменніка як асаблівых мастацкіх сродкаў, характэрных твораў для дзяцей.

Уводзіны

Аказіянальныя словы з’яўляюцца неад’емнай часткай беларускіх твораў для дзяцей (загадак, казак, вершаў і г. д.). У лінгвістычнай літаратуры аказіяналізм (ад лац. *occasionalis* ‘выпадковы’) вызначаецца як адзінка маўлення, якая не адпавядае агульналітаратурнаму ўжыванню, ствараецца як выразны сродак у пэўным кантэксте і не замацоўваецца ў якасці моўнай нормы. Такія моўныя наватворы па-за межамі канкрэтнага кантэксту, як правіла, не ўзнаўляюцца. У гэтым іх істотнае адрозненне ад новых слоў (неалагізмаў), якія ўвайшлі ў мову, сталі агульнаўжывальнымі. “Адзінае, што набліжае аказіяналізм да неалагізма, – гэта ўражанне незвычайнасці і звязанай з ёю экспрэсіі, якое ствараюць і штучныя словы, і словы новыя, раней невядомыя” [1, 75]. Па прычыне сваёй эмацыянальна-ацэначнай насычанасці і здольнасці канцэнтраваць у сабе значны аб’ём інфармацыі яны выконваюць эматыўную (Н. Цітова) і кампрэсіўную (І. Яраш) функцыі. Такія адзінкі, створаныя спецыяльна для выканання пэўных стылістычных мэт, “значна ўзбагачаюць выяўленчую аснову твора, дазваляюць максімальна акрэслена перадаць аўтарскае светаадчуванне” [2, 207]. Яны, як адзначае А. Равуцкі, вельмі характэрныя для дзіцячай мовы. Таму, на наш погляд, з’яўляецца заканамерным ужыванне такіх адзінак у мастацкіх творах, адрасаваных дзецям. Аднак, калі “ў дзіцячым маўленні такія словы ўзнікаюць стыхійна дзеля таго, што з-за адсутнасці моўнага досведу дзеці не бяруць з памяці гатовыя словы, а ствараюць іх паводле ўжо засвоеных імі мадэляў, часта не ўсведамляючы, што такія варыянты ва ўнармаванай лексіцы адсутнічаюць”, то “ў паэтычнай мове, яны ўжываюцца адмыслова для стварэння розных стылістычных эфектаў, што грунтуецца на вобразе і экспрэсіі” [3, 63].

У лінгвістыцы актыўна вывучаецца ўжыванне аказіяналізмаў, звернута ўвага на самыя розныя асаблівасці словаўтварэння і функцыянавання аказіянальных слоў (Г. Басава, І. Казейка, М. Прыгодзіч, А. Равуцкі, І. Яраш і інш.). Аднак значэнне аказіянальных паэтонімаў у мове твораў мастацкай літаратуры для дзяцей не з’яўлялася аб’ектам асобнага лінгвістычнага даследавання. Некаторыя асаблівасці такіх адзінак фрагментарна разгледжаны ў рабоце В. Бардаковай, якая акрэсліла фанетычную, словаўтваральную і семантычную матываванасць аказіянальных заонімаў, прама або ўскосна экспліцыраваную ў тэкстах праявічых твораў рускай дзіцячай літаратуры [4, 167–183]. А. Косціна, даследуючы спецыфічныя асаблівасці наватвораў, зафіксаваных у тэкстах дзіцячай літаратуры рускіх пісьменнікаў XX–XXI стст., адзначыла значную колькасць аказіяналізмаў, у тым ліку і аказіянальных онімаў, сярод усіх выяўленых наватвораў [5].

Адсутнасць комплекснага даследавання паэтонімаў-аказіяналізмаў, іх спецыфічнасць у мастацкіх творах беларускіх пісьменнікаў для дзяцей, абумоўлівае актуальнасць нашага даследавання.

Мэта даследавання: выявіць спецыфічныя моўныя адметнасці паэтонімаў-аказіяналізмаў у мастацкіх творах беларускіх пісьменнікаў для дзяцей.

Вьпікі даследавання і іх абмеркаванне

Намі выяўлены метадам скразной выбаркі і прааналізаваны паэтонімы-аказіяналізмы з твораў для дзяцей З. Бядулі, В. Віткі, С. Шушкевіча, У. Мазго і інш. Аналіз такіх адзінак сведчыць аб іх структурнай і семантычнай разнастайнасці. Гэта простыя (*Седзень, Лежань, Абыяк, Мядзведск, “Ма”*), складаныя (*Тачыляс, Пачашытатыліца, Клёка-Клёкала, Квока-Квокала, Буль-Буль, Муха-папрадуха, Кукарэка-недарэка, Зай-Зайчына* і інш.) і састаўныя (*Шадар Падар* і інш.) паэтонімы. Найчасцей гэта адпеллятыўныя паэтонімы-аказіяналізмы, якія называюць пэўныя якасці асобы: *Лежань, Седзень, Тачыляс, Абыяк* і інш. Яны выражаны назоўнікамі, утворанымі пры дапамозе анімзацыі:

ад апеллятываў-назоўнікаў (N): *Мядзведск* ← ‘мядзведзь’ (маётак мядзведзя), *“Ма”* ← ‘мама’, *Нос* ← ‘нос’, *Горла* ← ‘горла’, *Смех* ← ‘смех’;

ад апеллятываў-дзеясловаў (V): *Седзень* ад дзеясл. ‘сядзец’, *Лежань* ← ‘ляжаць’, *Уздыхай* ← ‘уздыхаць’, *Пазахай* ← ‘пазахаць’ і інш.;

ад спалучэнняў апеллятыва-назоўніка з назоўнікам (N+N): *Мядзведзь-пенсянер, Кукарэка-недарэка, Зай-Зайчына, Зайчык-вадалаз* і інш.;

ад спалучэнняў апеллятыва-дзеяслова з назоўнікам (V+N): *Тачыляс* (тачыць + лясы), *Пачашытатыліца* (пачасаць + патыліцу), *Бадзірог* (бадацца + рог) і інш.;

ад спалучэнняў апеллятыва-прыметніка з назоўнікам (P+N): біблiнiм “*Барабанка*” ← ‘барабанная перапонка’.

У большасці выпадкаў гэтыя адзінкі з’яўляюцца семантычна празрыстымі, або “гаваркімі”, імёнамі, якія даюць прамую характарыстыку носьбіту імя. Часта гэта субстантываваныя паэтонімы, якія ўяўляюць сабой вынік марфалага-сінтаксічнага спосабу словаўтварэння: *Пазахай, Уздыхай, Пачакай* і інш. Адзінкі такога тыпу дапамагаюць канцэнтравана стварыць яркі сатырычны вобраз абагульняльнага сэнсу: *Лежань лежма ляжыць, / Седзень седзьма сядзіць, / Бягун бегма бяжыць, / Крыкун крыкма крычыць, / Гультай гульма гуляе, / Абібок бок абівае* [Віт.-УРС, 167]; *Раніцою Пазахай / Разам з братам Уздыхай, / А за імі Пачакай / З Пачашытатыліцай / Кажуць хорам: – Ай-я-яй! / Хоць ты сонца затрымай! – / Бач, падняцца сіліца. // А наўкол цудоўны май. / Уздыхае Уздыхай. / Пазахае Пазахай. / Пачашытатыліца / Кажэ: – Браце Пачакай, / Коўдрай голаў накрывай, / Бачыш, вечар блізіцца* [Шушк., 15].

Выбар менавіта такіх адзінак, на нашу думку, абумоўлены арыентацыяй нісьменнікаў на асаблівасці дзіцячага маўлення, якія працягваюцца, па меркаванні даследчыкаў, у “акцэнтаванні ўвагі дзіцяці да матываванасці моўнага знака; у метафарычных і метанімічных пераносах, якія кампенсуюць недастатковую моўную кампетэнцыю дзіцяці; у выкарыстанні параўнанняў як інструмента вобразнага супастаўлення; ва ўвазе да гукавобраза слова [6, 8]. Такія аказіяналізмы з’яўляюцца важным “тэкстаўтваральным сродкам, адрозніваюцца выключнай семантычнай ёмістасцю” [7]. Так, аказіянальны назоўнік *тачыляс* персаніфікаваны і ўжыты ў ролі паэтоніма у аднайменным вершы В. Віткі: *З трэцяга ў чацвёрты клас / Не прыйдзе тачыляс, / Бо не вучыцца ўвесь час – / Точыць лясы тачыляс* [Віт.-УРС, 77]. Аказіяналізм *Тачыляс* – створаны пры дапамозе такога спосабу словаўтварэння, як асноваскладанне: *дзеясл. тачыць + устар. наз. лясы*, семантычна ўзыходзіць да фразеалагізма са значэннем ‘займацца пустымі размовамі, пустасловіць’ [8, 708]. Ужыты побач з паэтонімам-аказіяналізмам фразеалагізм *Тачыць лясы* стварае эфект таўталогіі і садзейнічае рэалізацыі адразу некалькіх індывідуальна-аўтарскіх функцый (І. Лепшаў): функцыі стварэння гумару, функцыі сюжэтнай асновы твора, функцыі заключнага акорда. Дарэчы, характэрнай асаблівасцю паэтонімаў-аказіяналізмаў у творах, адрасаваных дзецям, з’яўляецца іх гульнёвае выкарыстанне з мэтай узмацнення экспрэсіўнасці тэксту. Так, аказіянальны паэтонім *Абыяк* у скарагаворцы В. Віткі ўдзельнічае ў моўнай гульні, дзякуючы выкарыстанню эпімоны – фігуры маўлення, створанай паўторам аднаго і таго ж слова *Абыяк* з варыяцыямі *Абыяку, Абы: Абыяку – абы-як, / Або гэтак, або так. / Абыяку – абы, / Абы збыць абы-куды / Абы-што, абы-чыё, / Абы толькі не свайё. / Абыяк – абібок. / Вось і ўвесь яго / Урок* [Віт.-УРС, 73], што дапамагае нісьменніку ахарактарызаваць персанаж, даць яму адмоўную ацэнку, якая знаходзіцца ўжо ва ўнутранай форме самога паэтоніма, утворанага ад прысл. *абы-як* (‘як папала, нехайна; нядбала’ [9, I, 91]) са значэннем ‘абыякавы’ – ‘які не выяўляе ніякай цікавасці да каго-, чаго-н.; раўнадушны да навакольнага наогул; які выяўляе раўнадушнасць’ [9, I, 91]. Паэтонім актыўна ўдзельнічае ў стварэнні анафары: асананса галоснага [а], [’а] для ўзмацнення

эмацыянальнасці паэтычнай мовы вершаванага твора, яе мілагучнасці і інтанацыйна-гукавой выразнасці.

У вершы С. Шушкевіча “Браты-абібокі” пры дапамозе семантычна празрыстых аказіянальных онімаў нісьменнік высмейвае адмоўныя заганныя рысы характару – ляноту, гультайства: *Раніцою Пазяхай / Разам з братам Уздыхай, / А за імі Пачакай / З Пачашытатыліцай / Кажуць хорам: – Ай-я-яй! / Хоць ты сонца затрымай! – / Бач, падняцца сіліцца. // А наўкол цудоўны май. / Уздыхае Уздыхай. / Пазяхае Пазяхай. / Пачашытатыліца / Кажса: – Браце Пачакай, / Коўдрай голаў накрывай, / Бачыш, вечар блізіцца* [Шушк., 15]. Паэтонім *Пачашытатыліца*, утвораны пры дапамозе складання дзвюх лексем: дзеяслова *часаць* і назоўніка *патыліца*, з’яўляецца размоўным фразеалагічным выразам *чухаць патыліцу* – ‘быць заклапочаным чым-н.’ [9, I, 323]; *пачухаць патыліцу* – разм. Ужыв. пры дзейн. са знач. асобы ці сукупнасці асоб. Паклапаціцца, падумаць, як выйсці з пэўнай сітуацыі [8, 274]. Сам па сабе экспрэсіўна насычаны фразеалагізм у складзе паэтоніма-аказіяналізма надае апошняму новае адценне значэння, характарызуюе носьбіта імя як разваку, гультая, робіць вобраз больш выразным, канатацыйна насычаным. Такія ўтварэнні ўсталёўваюць адносіны паміж дзеяннем і аб’ектам, на які яно накіравана, і з’яўляюцца вынікам марфалагічнага спосабу словаўтварэння. Падобныя “гаваркія” характарыстычныя словы з’яўляюцца, на думку А. Зеленко, нацыянальна маркіраванымі словамі-вобразамі і раскрываюць перад чытачом спецыфіку нацыянальнай моўнай карціны свету [10, 358].

Як правіла, вялікай эмацыянальна-ацэначнай нагруквай вызначаюцца паэтонімы, утвораныя пры дапамозе эпітэтаў-прыдаткаў (дэфісацыі). Яны ў значнай ступені суб’ектыўныя, бо не толькі адлюстроўваюць светапогляд нісьменніка, але і перадаюць яго настрой, душэўны стан; вызначаюцца арыгінальнасцю, самабытнасцю аўтарскага ўжывання: *Зай-Зайчына, Мядзведзь-пенсіянер, Хітрун-хамелеон, Варона-пабіраха* (В. Вітка); *Індыкала-кудыкала, Бубніла-нудзіла* (Р. Барадулін); *Рыгор-экскурсавод, Жэня-агародніца, Ваўчыха-краўчыха, Козачка-свавольніца, Камар-брыкун, Жаба-квакуха, Ліса-хітруха, Кукарэка-недарэка, Сарока-буржуйка, Пчала-госцейка, Зайка-школьнік, Муха-папрадуха, Мядзведзь-дзядоля (Мядзведзь-дзядок), Жураўка-жораў* (С. Шушкевіч) і інш. Эпітэт-прыдатак разам з паяснёным заонімам-назоўнікам утварае складанае цэлае, што з’яўляецца не проста лексічным сінтэзам, элементы якога ўтвараюць якасна новую семантычную адзінку. Так, у аснове паэтоніма *Хітрун-хамелеон* ляжыць характэрная прымета *хітрасць, хамелеонства*. Неасабовы назоўнік *хамелеон* мае некалькі значэнняў: 1. Жывёліна атрада лускаватых, якая мае здольнасць мяняць афарбоўку покрыва ў залежнасці ад змен акаляючага прыроднага асяроддзя (*У хатні хутаўся халат, / То захінаўся ў хусту* – М.Д.); 2. Разм. Пра чалавека, які часта мяняе свае погляды і думкі ў залежнасці ад абставін [9, V, 175]. Назоўнік-эпітэт *хітрун* займае прэпазіцыйнае становішча ў адносінах да персаніфікаванага заоніма, семантычна ўзбагачае апісанне, канатацыйна ўзыходзіць да значэння – ‘хітры чалавек; махляр, круцель’ [9, V, 197]. Гэта прыкмета становіцца матывам для стварэння новага аказіянальнага вобраза, яна названа ў кантэксце і стварае адценне гумару, падкрэсліваючы адмоўныя рысы паводзін: *Хаця Хітрун-хамелеон / Не сапсавал ледзь увесь фасон. / То з галавы да самых пят / У хатні хутаўся халат, / То захінаўся ў хусту, / Халву з капустай хрумстаў, / Высоўваў доўгі свой язык, / Лізаў жыврафе чаравік* [Віт.-УРС, 54–55]. Шырока выкарыстаны асананс, паўтор зычнага х, дапамагае дзесям пазнаёміцца з новым гукам і літарай, паказвае багацце, разнастайнасць слоў беларускай мовы, развівае памяць, увагу да слова. Умовай узнікнення гэтых адзінак служыць “незвычайнасць, нестандартнасць спалучэння слоў, якая адлюстроўвае своеасаблівасць аўтарскіх асацыяцый, непаўторнасць бачання свету, успрымання прадметаў і з’яў рэчаіснасці мастаком слова” [6, 41].

Як асаблівы мастацкі прыём нісьменнікі выкарыстоўваюць у якасці паэтонімаў-аказіяналізмаў словы на аснове фанетычных асацыяцый: *Клёка-Клёкала, Квока-Квокала, Буль-Буль* і інш. Яны ўтвораны на аснове такой з’явы, як лексікалізацыя, – нападзенне гукаперайманняў значэннем, ператварэнне іх у паўназначнае слова. Так, С. Шушкевіч у вершы “Бусел Клёка-Клёкала і жабка Квока-Квокала” стварыў паэтонімы-аказіяналізмы *Клёка-Клёкала* і *Квока-Квокала*, якія імітуюць “мову” жыхароў беларускай фаўны, добра знаёмых дзесям: кваканне жабкі і клёкат бусла. Алітэрацыя, спалучэнне зычных [к], [л], [к], [л], і адпаведна [к], [в], у кантэксце вершаванага твора памацае гукавыя асацыяцыі, садзейнічае стварэнню выразнага вобраза ва ўяўленні чытача-дзіцяці: *Важна крочыць бусел – Цоп-цоп-шась... / – Я тут каралевіч, / Я тут князь! / Тут я Клёка-Клёкала – Гаспадар, / Гэта ўсё навокала – Мой абшар, / Гэта мая лужына, / Мой астравок / Хто ў чароце квокае – Кво-кво-квок? / Бусел з-за чаротніку – / Цоп-цоп-шась, / А малая Квокала – / Скок у гразь* [Шушк., 66–67]. Незвычайнасць, “дзіўнасць” гэтых адзінак

з'яўляецца іх галоўнай прыкметай. Так, В. Вітка ў вершы “Нуль буль-буль” выкарыстаў гукапераймальныя словы *буль-буль* у якасці дзіўнага антрапоніма, абыграннага ў розных варыянтах (*Буль-Буль, Буль-Бульчык, Буля, Нуль-Буль*): *На ўвесь свет / Праславіў Нуль / Сваё прозвішча – / Буль-Буль. // Малачко любіў, булён, / Возьме бутлю – і нагбом: / Буль, буль, буль, / Буль, буль, буль, / Гляне, / А на дне ўжо – / Нуль. // Нуль Буль-Бульчык круглатвары, / Не любіў ён акуляры, / Бо замест вачэй былі / Ў Буля круглыя нулі. // Матчын сын, унук бабульчын, / Быў ён самы лепшы вучань. / Не гарэзнік-беспрытульнік, / Нуль Буль-Буль быў круглы нульнік. // Больш за ўсё любіў Нуль-Буль / З мыла бурбалкі: буль, буль. / І тады падумаў Буля: / “Выдзьму я зямную кулю. / Хай яшчэ адна зямля / Круціцца вакол нуля”. // Буля Буль-Бульчык Буль / Буль, / Буль / Буль [Віт.-УРС, 99]. Такая імітацыя гукаў рэчаіснасці садзейнічае выразнасці мастацкага вобраза, стварае паэтонім-гукавобраз, што характэрна для дзіцячага маўлення і дапамагае “весці дыялог з маленькім чытачом як адрасатам мастацкага тэксту на зразумелай для яго мове” [6, 22].*

Найбольшай экспрэсіўнасцю вылучаюцца аказіянальныя паэтонімы, утварэння лексіка-семантычным спосабам, калі новае слова паводле гукавога складу не ўтвараецца, а адбываецца падзел слова на амонімы, напрыклад, у вершы Э. Агняцвет “Доктар Смах”: *З’еў я лекаў цэлы мех – / Пахудзеў аж напалову, / А зрабіў мяне здаровым / Добры дзядзька – доктар Смах!* [Жыв. кр., 7]. Адзінкі такога тыпу афарбаваныя ў кантэксце пачуццём, гумарам. Пісьменнікі, ствараючы каламбуры ў вершаваных радках, прыцягваюць павышаную ўвагу да паэтонімаў, у якіх зарыфмавана дасціннасць, своеасаблівая нечаканасць і навізна, што, безумоўна, паманяе пазнавальныя і мастацка-эстэтычныя вартасці твора. У вершы В. Віткі “Доктар Нос” выяўляецца наўмыснае сутыкненне аманімічных уласных і агульных імёнаў (*Нос – нос, Горла – горла*), ствараецца магчымасць дваікага разумення фразы (лексічны каламбур). Тут агульны назоўнік *нос* (выкарыстаны ў сваім узвальным значэнні ‘выступ паміж вачамі і ротам на твары чалавека або мордзе жывёлы, які з’яўляецца пачаткам дыхальных шляхоў і органам нюху’), спалучаецца з аказіянальным паэтонімам *Нос*, які з’яўляецца метанімічным утварэннем ад назвы прафесіі доктара – “Вуха. Горла. Нос”: *Доктар – за руку мяне, / Цераз калідор наўскос / Паказаў на кабінет: / “Вуха. Горла. Нос”* [Віт.-УРС, 159]; – *Што, мой дружа, у цябе? / Тут зусім ажыў я духам: / – Вы па вуху? / – Я па вуху. / – А дзе Горла, а дзе Нос? [Віт.-УРС, 161]; – Стоп! – крычу я. – / Стойце, стоп! Вы мне вушы правярайце, / Не чапайце вы мой нос, / Лепш хутчэй даведку дайце, / Каб я класнаму занёс. // Ах, даведку, – сказаў Нос, – / Так бы з самага пачатку. / У мяне іх – цэлы стос. / Бачыш, з подпісам, пячаткай. // Напішу табе па форме / Так, як мае быць: / “Горла ў норме, вушы ў норме, / Нос – укараціць” // Бачу, кончыліся штукі, / Бачу, доктар мае рукі – / Даў я з кабінета носу, / Рады, што застаўся з носам [Віт.-УРС, 162]. Часцей такая моўная гульня выкарыстоўваецца як сродак стварэння камічнага эфекту, які засноўваецца на двухпланаваасці ўспрымання, сутыкненні двух сэнсаў, што пададзены ў адным выражэнні [11, 192], [12, 45]. Такое аказіянальнае моўнае ўтварэнне акцэнтуюе ўвагу на моўную рэфлексію дзіцяці, далучае яго да эксперыментальнай сітуацыі параджэння новых формаў і сэнсаў на базе ўжо існуючых [6, 14].*

Часам з мэтай выкарыстання “гаваркіх” паэтонімаў нісьменнікі ўжываюць складаны назоўнікі-аказіяналізмы, створаныя зрашчэннем (разнавіднасцю лексіка-сіntaxічнага спосабу). Напрыклад, заонім-мянушка *Нелавімыш* з верша К. Камейшы “*Кот Нелавімыш*”: *Ён у доме, у зацішшы жыў вады цішэй. / Хоць вяліся побач мышы, / Не лавіў мышэй. // Паганяе часам мушкі, / Курьцу: “Акыш!” / І паўзла за ім мянушка / “Кот Нелавімыш”* [Жыв. кр., 107]. Такім паэтонімам-аказіяналізмам нісьменнік удала і зямальна перадае змест цэлай сітуацыі, раскрываючы асаблівасці характару і паводзін носьбіта імя.

Як адзначыла І. Яраш, якая прасачыла некаторыя адметнасці індывідуальна-аўтарскіх неалагізмаў як сродкаў стылізацыі ў мове сучаснай беларускай паэзіі [13, 151–152], аўтары паэтычных твораў для дзяцей утвараюць новыя словы з мэтай стылізацыі дзіцячага маўлення. Пры дапамозе такіх адзінак “паэты могуць імітаваць індывідуальныя маўленчыя манеры персанажаў” [13, 152]. Выкарыстанне свайго роду аказіянальных адзінак, “лепетных” імёнаў, якія імітуюць мову дзіцяці, сустракаецца і ў праявітых творах для дзяцей. Так, З. Бядуля ў апавяданні “Юлька” праз аказіянальныя паэтонімы (*Юйка, Ма*) з майстэрствам і дакладнасцю перадае дзіцячую мову, імкнецца пранікнуць ва ўнутраны свет маленькага чалавека, раскрыць яго псіхалогію: *У маленькай дзесяцімесячнай Юлькі “Ма” (мама – М. Д.) была самай найвялікшай апорай на цэлым свеце, бо свет без падтрымання – чужая і нічога нявартая рэч. ...Добрая “Ма”, гатова ўсім жыццём ахвяраваць за сваю дачушку [Бяд., 131–132]; “Ма” была найсмачнейшай за ўсе “лялі” на свеце.*

А смак Юлька мела добры [Бяд., 132]; *Замест “Юлька” кажэ “Юйка” <...> – Кажы – Юль-ка! / – Юй-ка! / – ... Вучыся па людску гаварыць! / – Не хацу! – / Дык не вучыся! / – Хацу вуціцца!* [Бяд., 138]. Паэтонім “Ма”, які з’яўляецца вынікам рэдэрывацыі, насычаны пачуццём пяшчоты і асаблівых адносін да носьбіта імя, што падкрэсліваюць ужытыя побач кантэкстуальныя эпітэты: *добрая, найсмачнейшая*.

Сустрэкаюцца выпадкі ўжывання паэтонімаў-аказіяналізмаў у якасці незнаёмай назвы затоенага прадмета або асобы. Так, у вершы “МЯЎ!” У. Мазго выкарыстаў спалучэнне слоў *Шадар Падар*, здольнае затрымаць увагу чытача сваёй незвычайнасцю, неардынарнасцю: *Шадар Падар – шэры кот, / Тоўсты, нібы бегемот. / Носіць вусы – да вушэй, / Ды не ловіць ён мышэй. / Мае дзіўнае імя / І спявае «мяў» і «мяў»* [У. М.]. Выкарыстанне “квазіслова”, пры ўтварэнні якога вялікая роля фонасемантыкі і словаўтваральных аналогій, інтрыгуе, выклікае цікавасць у чытача-дзіцяці да персанажа і мастацкага дзеяння ў цэлым. Такія адзінкі ў першую чаргу разлічаны на стварэнне камічнага эфекту, іх экспрэсіўны “сакрэт” у максімальнай незвычайнасці “гукавобраз”, пакладзенага ў аснову намінацыі [6, 19]. *Шадар Падар* такое ж дзіўнае імя, як і сам кот *Максім, папулярны артыст (кот-саліст)*, якому “звонка пляскаюць у ладкі” *меламаны-мышаняткі: Шадар Падар! – Гэта словы / Невядомае нам мовы / Сталі для ката Максіма / Артыстычным псеўданімам* [У. М.]. Наяўнасць паэтонімаў такога тыпу можна растлумачыць схільнасцю маленькіх чытачоў да фантазіравання, словатворчасці. Штучна створаныя словы з’яўляюцца спецыфічнымі паэтонімамі, сэнсава невыразнымі, незразумелымі: *Шатавіла-матавіла / Па-нямецку гаварыла, / Пела па-турэцку, / Плакала па-грэцку* [Віт.-БЛ]. Ім характэрна немагчымасць вызначэння дамінуючай прыметы, якая пакладзена ў аснову назвы і пераходзіць у лексічнае значэнне ўтворанага аказіяналізма. Значэнне такой адзінкі не тлумачыцца пісьменнікам, яно з’яўляецца загадкавым, выклікае розныя семантычныя асаблівасці ў залежнасці ад моўнай кампетэнцыі чытача.

Вывады

Такім чынам, паэтонімы-аказіяналізмы ў творах для дзяцей беларускіх пісьменнікаў часцей з’яўляюцца адапелятыўнымі “гаваркімі” адзінкамі, утворанымі пры дапамозе анімізацыі (марфалагічным, марфалага-сіntaxічным, лексіка-семантычным, лексіка-сіntaxічным спосабамі словаўтварэння). Гэта разнастайныя паводле структуры і будовы паэтонімы-аказіяналізмы, асаблівасцю якіх з’яўляецца ўжыванне паэтонімаў-гукаперайманняў, “лепетных” імёнаў, а таксама адзінак, створаных фантазіяй пісьменніка ў выглядзе каламбурнага спалучэння слоў. Яны арганічна ўваходзяць у мастацкую тканіну твораў для дзяцей, вызначаюцца семантычнай неардынарнасцю, прыцягваюць увагу чытача, сведчаць аб шырокіх словаўтваральных і вобразна-выяўленчых магчымасцях беларускай мовы. Канатацыйна насычаныя, такія паэтонімы выяўляюць аўтарскую індывідуальнасць, узровень майстэрства пісьменніка эстэтычна тонка захапіць чытача арыгінальным, цікавым мастацкім словам.

Крыніцы прыкладаў

Бяд. – Бядуля, З. Дзень добры! Вершы, казкі, апавяданні / З. Бядуля. – Мінск : Маст. літ., 1974. – 157 с.

Віт.-УРС – Вітка, В. Урокі роднага слова : вершы, казкі, апавяданні / В. Вітка ; уклад. Т. С. Тарасава ; маст. М. Р. Казлоў. – Мінск : Маст. літ., 2008. – 264 с. : іл.

Віт.-БЛ – Вітка В. Буслінае лета / В. Вітка [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : http://knihi.com/Vasil_Vitka/Buslinaje_leta.html. – Дата доступу : 05.02.2012.

Жыв. кр. – Жывая крыніца : зб. вершаў : для малодш. шк. узросту / склад. І. А. Гімпель. – Мінск : Беларусь, 1997. – 238 с.

У. М. – Мазго, У. Вяселка / У. Мазго [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.vyaselka.ru/autor/uladzimir-mazgo>. – Дата доступу : 25.03.2012.

Шушк. – Шушкевіч, С. Птушыны ранак : вершы, казкі. для дашк. і малод. шк. узросту / С. Шушкевіч ; уклад. А. В. Вольскі ; маст. У. П. Свентахоўскі. – Мінск : Юнацтва, 2001. – 159 с. : іл.

Літаратура

1. Равупкі, А. І. Лексічны аказіяналізм як від тропа / А. І. Равупкі // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў : зборнік навук. арт. / адк. рэд.: А. В. Солахаў, В. В. Шур ; М-ва адуц. РБ, Мазырскі дзярж. пед. ун-т. – Мазыр : УА МДПУ, 2006. – С. 75–77.

2. Прыгодзіч, М. Аўтарскі неалагізм у мастацкім творы / М. Прыгодзіч // Польша. – 1984. – № 6. – С. 204–208.
3. Ревуцкый, О. И. Анализ художественного текста на дискурсивной основе : монография / О. И. Ревуцкый. – Мозырь : УО МГПУ, 2004. – 210 с.
4. Бардакова, В. В. Специфика литературной ономастики детской художественной прозы : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / В. В. Бардакова ; [Волгоградский гос. ун-т]. – Волгоград, 2000. – 211 л.
5. Костина, Е. В. Авторские новообразования в языке отечественной детской литературы: функциональный и словообразовательный аспекты : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. В. Костина ; [Орлов. гос. ун-т]. – Орел, 2007. – 26 с.
6. Никаноров, С. А. Ментальные ориентиры языковой игры в детской художественной литературе : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / С. А. Никаноров ; [Уральск. гос. пед. ун-т]. – Екатеринбург, 2000. – 23 с.
7. Бабенко, Н. Г. Окказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ : учеб. пособие / Калинингр. ун-т. – Калининград, 1997. – Режим доступа : <file://localhost/G:/артыкул%20до%2012.06.2013/Бабенко%20Н.%20Окказиональное%20в%20художественном%20тексте%20-20электронная%20библиотека%20лингвистики.mht>. – Дата доступа : 17.04.2012.
8. Лепешаў, І. Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Выд. 2-ое, дапоўн. і выпр. – Мінск : БелЭн, 2008. – Т. 2 : М–Я. – 968 с.
9. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5-ці т. / пад агул. рэд. К. К. Абрамовіча. – Мінск : БелСЭ, 1977–1984. – Т. 1–5.
10. Зеленко, О. В. Содержание образования по белорусскому языку, обеспечивающее формирование лингвокультурологической компетенции / О. В. Зеленко // Мова і культура. (Навуковий журнал). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 11. – Т. X (122). – С. 358–362.
11. Земская, Е. А. Игровое словообразование / Е. А. Земская // Русский язык конца XX столетия (1985–1995) / В. Л. Воронцова [и др.]. – 2-е изд. – М. : Языки русской культуры (А. Кошелев), 2000. – 473 с.
12. Рагаўцоў, В. І. Слоўнік пра камічнае: мовазнаўчы аспект / В. І. Рагаўцоў. – Магілёў : УА “МДПУ імя А. А. Куляшова”, 2010. – 172 с.
13. Яраш, І. М. Індывідуальна-аўтарскія неалагізмы як сродкі стылізацыі ў мове сучаснай беларускай паэзіі / І. М. Яраш // Полесский регион и наука XXI века : материалы VI Респ. науч.-практ. конф. магистрантов, аспирантов и молодых ученых, 25 июня, Мозырь / редкол. : И. Н. Кралевич (отв. ред.) [и др.]. – Мозырь : УО МГПУ им. И. П. Шамякина, 2009. – С. 151–152.

Summary

The article considers the word formation and semantic and stylistic characteristics poetonyms-occasionalism words. Attention is drawn to the use of poetonyms-onomatopoeia, «babble» names, poetonyms, educated imagination of the writer in the form of pun, unknown words as special artistic means, characteristic works for children.

Паступіў у рэдакцыю 11.10.13